
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

MEGÉLT TÖRTÉNELEM

Várady Tibor: *Történeleinközelben*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1996

A Várady Tibor könyvének fedőlapján fölkinált grafikai megoldás (a könyvcím kéttagú szóösszetételének megtörése az összetétel határán) alaposan megrétfálja a nyelv igényesebb használóját, mert bizonyos kételyeket támaszt benne önmaga, esetleg az író, a lektor, a szedő, a korrektor s mások szójelentésben való tájékozottsága s helyesírásbeli jártassága tekintetében. Természetesen olyan olvasóról van szó, aki nem elégszik meg azzal, hogy futó pillantásával felületesen tudomásul vegye a címben említett szavak szótári jelentését, s esetleg egymásra vonatkoztatva valamilyen kapcsolatot is vél találni közöttük, hanem hajlandóságot mutat arra, hogy eltöprengjen e fogalom szerzteágazó jelentésén. Az ilyen olvasó rögtön érzi, hogy a fedőlap betűképe és az író valóságos közlési szándéka nem mindenben fedi egymást: rés támadt közöttük, ami kedvezőtlenül befolyásolhatja az olvasónak a szerzőről és művéről az eddigiek folyamán kialakított képét, de legalábbis elindít benne egy gondolatsort az író történelemszemléletéről és -tudatáról, a könyv tárgyáról stb., messze túlmutatva a helyesírás vagy nyelvhelyesség kérdésein. Ha ugyanis a címre, mint két elkülönített fogalmat jelölő, önálló jelentésű s csak alkalmilag együtt előforduló szóra tekintek, akkor (egy sebtében végrehajtott spontán nyelvtani beavatkozással) így értelmezem: A történelem közelében. Tehát nem utolérve a történelmet, nem vele azonosulva, azzal kiegyenlített szubsztanciaként, hanem csak annak az irányába haladva, közeledve hozzá. A nyelvérzék másféle önkéntelen beavatkozásával – mintegy odaképzelve egy fölkiáltójelet a cím végére – úgy is fölfoghatom a két szót, mint egyfajta figyelmeztetést: A történelem a közelben (ti. van)! Ahogyan, mondjuk, egy menedékháznál vagy hegyoldal omladékos meredélyénél leütött tábla figyelmeztet: Vigyázat, lavinaveszély! S bizonyára könnyen találhatnánk még vagy egy tucatnyi másféle címváltozatot is, ha a rejtvényfejtők játékos észjárásával közelednénk az összetétel e két invariábilis szóeleméhez, vagy pedig ha a permutáció fogalmának a magyarázatához keresnénk illusztrációs anyagot. Viszont minden bizonytalanságunktól könnyűszerrel

megszabadulhatunk, ha mindössze egy lapot hajtunk a könyvben: a belső címlap tudniillik félreérthetetlenül adja tudunkra a szerző valóságos intencióit. Ott, a belső címlapon ugyanis a cím összetett szóként, ebben a formájában olvasható: Történeleinközelben. Tehát nem annak alkalmi és esetleges közelségében, hanem tartós viszonyt feltételezve és jelezve a történelem és a vele szoros közösséget vállaló író között. Állandósult kapcsolatot, állapotot tehát, ami adott emberi, társadalmi, nemzeti, szociális összetevők rezultánsa, amiben tehát egyfajta törvényszerűség jut kifejezésre, de ami a két szó kapcsolatának megszaktításával kilúgozódik a jelentésből.

Talán csak a csillagászatban használt afélium és perihélium (naptávól és napközel) fogalmának az analógiájával vagyunk képesek megérteni és megértetni az egybefrásból és a különfrásból származó jelentésbeli eltérést: mint ahogy a Nap és a bolygók egymás közti távolsága vagy közelsége nem a véletlen műve, s nem minden kényszer nélküli független mozgásuk következménye, hanem az égi mechanika törvényszerűségei jutnak érvényre adott helyzetükben, ugyanígy Várady sem véletlenül, kaotikus és vak erőktől terelve jut történeleinközelbe; nem akként, ahogy nagy költőnk, Tóth Árpád döbbenetes verssorai riasztják fel bennünk a lélek mélységeit a történelmenkívüli, öntudatlan létezés rettenetének képi megjelenítésével:

*Egy holt csillagról árva fény,
Mely milljom éve untalan
Száll ájultan és hontalan
A végtelen tér jég ürén.*

Az ember nem így vetődik a história országútjára, hanem önmagát vállalva. Veleszületett, személyi, nemzedéki, családi tényezőktől indítva, nyelvi és kulturális örökségtől irányítva, az élet releváns erőinek ösztönzésére ugyan, mégis mindezt értelmén és tudatán átszűrve, keresve e történelemformáló tényezők összhangját és egyensúlyát. S mégsem az értelem e kétségtelen, Várady Tibor könyvében is jelenvaló fölénye ragad meg bennünket, hanem az, hogy számunkra is tudatosá, felfoghatóvá tette s élményünkbe avatta a történelem mozgását, amit neki magának is igazán csak úgy sikerült fölfedeznie, hogy ezt az élményét szavakkal is kifejezte: „kifirta” magából. Aki majd egyszer nem ilyen impresszionisztikus jegyzetet vagy tájékoztatót ír Várady Tiborról, hanem nagytanulmányban akarja fölvázolni világképének, globus intellektuálisának széles horizontját, annak majd alaposan fel kell frissítenie a tényezőkre bontásról egykor tanultakat, hogy megértse s meg is tudja magyarázni a *történeleinközelben* állapotát, amit könyvében Várady oly érzékletesen jelenít meg olvasói előtt.

Az itt oly gyakran emlegetett fogalom értelmezésének és frásmódjának a feszegetésével, már-már reménytelenül elmerülve a mellékesnek látszó kérdés boncolgatásában, korántsem az alkalmi szófejtő leli kedvét, hanem mindez a történelem konvulzióit azonosan megélt kor- és pályatárs gondja, mint ahogy az ezeknek átgondolásában ugyanígy érdekelt, azonos rezgésszámra érzékeny százezreké is. Ebből aztán az következik, hogy bennünket a Várady Tibor által megteremtett „műegész” érdekel. Nemcsak könyvének rész-elemei, pl. megszerkesztése, formaképző elvei, nyelvi megmunkálása, szóképei,

gondolati anyagának igazságtartalmai, azok tudományos fedezete, filozófiai vetülete. Nem a gyakorlatinak látszó kérdésekre adott vagy sugallt válaszai, s nem is az összehasonlító jogtudomány vagy alkotmánytan elvonságai, még kevésbé a szkupstinai csatározások, a földhöztapadt politika mindennapjai, mert ezek szerzőnk számára is csak *témák*, azaz az írói alkotás folyamatában a legkevésbé fontos elemek, amelyek csupán arra szolgálnak, hogy velük és általuk szellemi-gondolati-lelki tartalmakat közöljön. S ha róluk szólva e sorok írója mégis szelektíve jár el, s bizonyos témákat előnyben részesít másokkal szemben, az pusztán a recenzens emberi esendőségének a jele. Úgy véli ugyanis, hogy a könyv három témaköre közül (Békebeli témák; Történelemtözeletben; Kisebbségben) a harmadik áll legközelebb professziójához, szakmai érdeklődéséhez, ezért aztán nagyobb biztonsággal nyilatkozhat róluk. Még inkább azért, mert ez látszik legalkalmasabbnak, hogy segítségével megnevezzük Várady könyvének irodalmi-szellemi-kulturális értékeit, s nem csekély mértékben azért is, mert ezt ítéljük legmegfelelőbbnek arra, hogy ki-ki levonhassa magának következtetéseit a jugoszláviai magyar olvasó ember tudatvilágában végbement vagy folyamatban lévő változásokra nézve.

Nos, ami a könyv irodalmi vetületét illeti, annak körülhatárolásához és lényegének fogalmi meghatározásához, az irodalmiság ismerveinek felismeréséhez és azonosításához maga Várady siet az olvasó segítségére rövid ráhangoló-bevezető szövegével, aminek az élére ezt írta: *A címhez* . . . (amit az olvasó gondolataiban így egészít ki: Magyarázatok a könyv címéhez). Ez voltaképpen nem egyéb, mint a régi retorikák *captatio benevolentiae* néven ismert s előírt eleme, amely a kegyes olvasó jóindulatát volt hivatva elnyerni a szerző iránt, illetve álláspontja elfogadásához. Mi inkább azért foglalkozunk vele megkülönböztetett figyelemmel, mert belőle ismerszik meg Várady par excellence írói (szépírói) látásmódja, illetve ilyen reagálása a világ dolgaira, amit pedig a könyv szakszerűségén, tudományos igazságain és elméleti gazdagságán túl egyik legfőbb erényének tekintünk, hisz éppen ez az emberközeli (ha akarjuk: történelemtözelet) szemlélet, ez a humánközpontúság az, amit oly nagyra értékelünk a könyvben, ugyanis az író művének erudíciós anyaga éppen ennek a révén válik élő, hatékony, másokra átszármasztatható tartalomává. Amikor tehát az irodalmiság kétségtelen jeleit emlegetjük Várady Tibor könyvéről szólva, akkor azt nem az egyedi ábrázolás és formaalakítás s nem az individuális különösség tárgyi elemeiben, annak kimutatható és kézzelfogható jeleiben nyomozzuk, hanem, eszköztelensége ellenére is, abban érezzük a varázsát, hogy írása összetapad személyisége legmeghittebb komponenseivel, egyénisége intim összetevőivel.

S itt döbbenünk rá arra az igazságra, amit a magyar szellemtörténet egyik nagymestere, Thienemann Tivadar ekként fogalmazott meg: „Az az író, aki önmaga egyéniségét nem tudja kifejezni, másokét sem fogja megrögzíteni a történelem számára.” Másképpen mondvá (talán egy kissé önkényesen is értelmezve Thienemannt): nincs történelem „mint olyan”, időn, koron, az ember fogalmi világán kívül, csupán annak egyedileg megélt – s ilyenként kifejezett, leírt, ábrázolt – eseményei, állapotai, helyzetei és viszonyai. Mi pedig éppen ezt – ennek emberi érzékeinkkel felfogható látványát – köszöntjük Várady könyvében, s azért fejezzük ki neki elismerésünket, hogy e sokunk által megélt történelmet (számunkra is) rögzítette.

SZELI István